

RIET

HET BESTE VAN ARCHITECTUUR EN
STEDENBOUW IN UTRECHT

VELD

PRIS

2024



**‘De school is een levendige werk-
plaats waar het plezier van het
maken in iedere ruimte zichtbaar
en voelbaar is.’**

uit het juryverslag over Nimeto, winnaar Rietveldprijs en
Truus Schröderprijs 2024

RIET

HET BESTE VAN ARCHITECTUUR EN
STEDENBOUW IN UTRECHT

VELD

PRIS

2024

UITGEVERIJ THOTH BUSSUM

inhoud

- 3 woord vooraf
door **Edwin Buitelaar**
- 4 juryverslag
THUIS IN DE STAD
door **Leon Sebregts**
- 11 winnaars
‘DE ZIEL VAN HET GEBOUW IS BEHOUDEN GEBLEVEN’
door **Edwin Lucas**
- 16 foto-essay
WINNAAR EN GENOMINEERDEN
door **Wessel Spoelder**
- 40 essay
**FABRIEKSMATIG BOUWEN:
RITME ALS BASIS VOOR VOLKSHUISVESTING**
door **Afke Laarakker**
- 48 colofon

over de auteurs

woord vooraf

In 2024 wordt voor de zeventiende keer de Rietveldprijs uitgereikt. In 1991 gebeurde dat voor het eerst. Er is sindsdien veel veranderd. Zo heeft Utrecht een enorme groeispurt door- gemaakt. Ten opzichte van 1995 is de stad met bijna 60 procent gegroeid! Dit gaat uiteraard gepaard met een enorme bouw- productie, die niet alleen woningen maar ook utiliteitsbouw omvat. De verwachting is dat de stad in de komende vijftien jaar nog eens met honderdduizend inwoners groeit. Dit heeft gevolgen voor een architectuurprijs. Niet alleen wordt de spoeling ‘dikker’ – er is keuze uit veel meer objecten dan dertig jaar geleden – ook kwalitatief lijkt Utrecht een sprong te hebben gemaakt. Meer allure, meer innovatie (bijvoorbeeld houtbouw), meer oog voor het bestaande.

Succes kent vele vaders – én moeders. Een architectuur- prijs eert meestal slechts een van de personen achter het succes: de architect, de opdrachtnemer. Maar goed opdrachtgeverschap is zeker zo belangrijk voor kwaliteit. De vorige Rietveldprijs ging naar de in ere herstelde Catharijnesingel. De winnende land- schapsarchitect speelde hierbij uiteraard een zeer belangrijke rol. Maar was ook niet de gemeente, en uiteindelijk de hele Utrechtse samenleving, medeverantwoordelijk? Zij namen immers het besluit tot de terugkeer van het water. Dit heeft het bestuur van de Stichting Rietveldprijs ertoe gebracht om vanaf dit jaar óók de schijnwerper te richten op de opdrachtgever. Er is een nieuwe prijs in het leven geroepen en die hebben we toepasselijk vernoemd naar Truus Schröder, de opdrachtgever – en overigens ook medeontwerper – van het Rietveld Schröderhuis, dat precies honderd jaar bestaat.

Vijf sterk van elkaar verschillende projecten werden door de jury genomineerd voor zowel de Rietveldprijs en de Truus Schröderprijs als de DUIC Publiekprijs. Dat zijn: renovatie van het woonblok op de hoek Bernadottelaan/Monnetlaan; nieuwbouw van tachtig appartementen met commerciële plint in de Cartesiusdriehoek onder de naam Solo; transformatie van schoolgebouw Nimeto aan de Smijerslaan; nieuwbouw van een woning aan de Van Asch van Wijckskade en tot slot: de gebiedstransformatie van Wisselspoor, fase 1.

Dat goed opdrachtgeverschap én goed opdrachtnemer- schap vaak samengaan, blijkt wel uit het feit dat beide juryprizen naar dezelfde winnaar gaan, zoals te lezen valt in het juryrapport (op het moment van schrijven is de winnaar van de publieksprijs nog niet bekend). De herontwikkeling van Nimeto is in lijn met wat Rietveld voor ogen had, zoals we leren uit het essay van Afke Laarakker in deze publicatie: de architect moet zich met zijn ontwerp niet op de voorgrond stellen, maar het de gebruikers mogelijk maken ‘iets persoonlijks’ met de ruimte te doen.

Edwin Buitelaar

voorzitter Stichting Rietveldprijs

juryverslag

THUIS IN DE STAD

door Leon Sebrechts

jury

Titia Luiten (voorzitter, Sweco, voorheen JHK Architecten)

Patrick van der Klooster (BPD Bouwfonds Gebiedsontwikkeling)

Ianthe Mantingh (Zijdekwartier Architecten)

Leon Sebrechts (architect en architectuurhistoricus)

Anne Seghers (Ruimtevolk)

In 2024 heeft de stad Utrecht heel wat te vieren. Het Rietveld Schröderhuis bestaat honderd jaar en de Domtoren vormt na een jarenlange renovatie weer het stralende middelpunt van de stad. Naast hun onbetwiste architectonische kwaliteit representeren de beide topmonumenten elk op hun eigen wijze een belangrijk gevoel: dat van thuiskomen. De Dom als vertrouwd herkennings- en oriëntatiepunt voor vele stadsbewoners, het Rietveld Schröderhuis als een maatpak dat Truus Schröder samen met Gerrit Rietveld voor zichzelf ontwierp.

Meer dan een huis

Los van alle feestelijkheden staat Utrecht, net als de meeste andere gemeenten in Nederland, op ruimtelijk en sociaal vlak voor grote uitdagingen. Tot 2040 moeten in Utrecht zestigduizend woningen met bijbehorende voorzieningen worden gebouwd, terwijl ook opgaven op het vlak van klimaatverandering, energietransitie, landbouw en natuur veel ruimte vragen. Met de Ruimtelijke Strategie Utrecht (RSU) 2040 beschikt de gemeente over een raamwerk waarin alle ruimteclaims een plek hebben. Om de leefbaarheid te waarborgen en te versterken, dient Utrecht de komende jaren te transformeren van een stad met één duidelijk centrum in een stad met meerdere centra, waarbij voorzieningen en groen voor alle inwoners binnen tien minuten te bereiken zijn.

Gelukkig ziet ook de landelijke overheid de noodzaak in om voor het eerst in meer dan twintig jaar weer een langetermijnvisie te ontwikkelen voor de ruimtelijke ordening van Nederland als geheel. Het voorontwerp Nota Ruimte, dat het vorige kabinet halver-

wege dit jaar naar de Tweede Kamer stuurde, is een eerste ruimtelijke vertaling van de opgaven voor Nederland richting 2050, met een doorkijk naar 2100. Bij gebrek aan een dergelijke visie zijn veel ruimtelijke opgaven, zoals de woningbouwopgave, de afgelopen jaren verworpen tot welles-nietesdiscussies en exercities over aantallen. In de retoriek van ‘bouwen, bouwen, bouwen’ lijkt de échte uitdaging, het bieden van een thuis in plaats van slechts een huis, naar de achtergrond te zijn verdwenen. En dat terwijl we in de coronacrisis, toen we onze huizen zeer intensief bewoonden, meer dan ooit het belang van een veilige en vertrouwde omgeving hebben ervaren. Dit geldt overigens niet alleen voor onze woningen, maar ook voor onze scholen, kantoren en openbare gebouwen.

De Utrechtse schrijver Manon Uphoff verwoordde als lid van een literair schaduwkabinet in 2022 het belang van een thuis in een brief aan toenmalig minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening Hugo de Jonge: ‘Wat dit huis, dit thuis dan is? De plaats waar je, voor anderen, vindbaar bent, welkom bent. Een haven. Een plek waar niet alleen spullen, maar ook herinneringen worden vergaard, verzameld én verzorgd. Waar je je intiemste zelf kunt zijn. Je bewaard weet. Waar je te ontmoeten bent. Waar je kan eten en drinken en [je] het voedsel vertrouwt, waar het slapen veilig is, en je wordt omringd door mensen die je, in principe, welgezind zijn. Zeker, dat is het ideaal. Dat wordt lang niet altijd gehaald, misschien vaker niet dan wel. Maar woonbeleid en ruimtelijke ordening kunnen erop gericht zijn dit ideaal zo dicht mogelijk te helpen naderen.’

Individu en gemeenschap

De jury van de Rietveldprijs 2024 boog zich over een longlist met ongeveer tweehonderd gebouwen en stedenbouwkundige en landschappelijke plannen die in de periode 2022-2023 in Utrecht zijn opgeleverd. In een gezamenlijke sessie is een shortlist van dertig kansrijke projecten teruggebracht tot acht projecten: twee scholen en zes woningbouwprojecten. Ondanks het gebrek aan een langetermijnvisie vanuit de overheid namen opdrachtgevers en architecten de afgelopen jaren de handschoen op om juist in deze twee categorieën van gebouwen tot fraaie resultaten te komen. Zowel in nieuwbouw als in renovatie, herbestemming of transformatie van bestaande bouw. Andere gebouwtypen, zoals kantoren en openbare gebouwen, bleven hierbij achter. Een duidelijke reden heeft de jury hiervoor niet kunnen ontdekken.

Tijdens een fietstocht op woensdag 5 juni heeft de jury de acht projecten bezocht, waarbij ze door zowel de betrokken architect als de opdrachtgever zijn toegelicht. Met de woorden van Uphoff in het achterhoofd vroeg de jury zich vooral af of de betreffende woningen, scholen en buurten een gevoel van thuis creëren. Is de overgang tussen openbaar en privé gastvrij vormgegeven? Is er een prettige balans bereikt tussen het individuele gebruiksgenot en het gemeenschappelijke leven? Kunnen gebruikers zich het gebouw en de omgeving eenvoudig toe-eigenen? En misschien wel het belangrijkste: op welke wijze draagt het ontwerp ertoe bij dat we als mensen meer oog voor elkaar

hebben? Vooral voor wie een aangenaam thuis niet vanzelfsprekend is: mensen in eenzaamheid, mensen met lichamelijke of geestelijke gezondheidsklachten of mensen die om andere redenen minder kansen krijgen. Als afsluiting van een lofzang op de stad als gezamenlijke schepping stelde opnieuw Manon Uphoff zich in 2023 in een publicatie van het Utrechtse K.F. Hein Fonds Monumenten de vraag: 'Waar zouden we zijn zonder een stad die zich durft te delen?'

De fietstocht van de jury had het Rietveld Schröderhuis als eindpunt: een zeer inspirerende en toepasselijke plek om de dag af te sluiten en de bezochte projecten te evalueren. In het gezamenlijke ontwerp van Rietveld en Schröder ging het immers niet om het vormgeven van massa maar van ruimte. Niet zozeer de wanden, vloeren en plafonds waren van belang, als wel de ruimte ertussen. Voor Rietveld was het huis bovendien een belangrijk experiment in zijn levenslange zoektocht naar modulaire, goedkope maar aangename woningen voor de massa. Schröder noemde haar woning ooit, na er een aantal jaar gewoond te hebben, 'een soort bevrijding'. Welk Utrechts project van de afgelopen twee jaar bezit eenzelfde soort kwaliteit?

Wisselwerking

Behalve op thuisgevoel heeft de jury de projecten beoordeeld op hun meerwaarde voor de omgeving. Een goed gebouw of een goede buurt verschaft niet alleen de dagelijkse gebruiker een thuis, maar is ook thuis in de stad. Een goede buur. In de genomineerde projecten is dit op verschillende manieren bereikt: door op inventieve wijze te refereren aan het verleden, door bestaande gebouwen nieuw leven in te blazen, door groen toe te voegen in stenige buurten en door voorheen geïsoleerde gebieden bij de stad te betrekken. Kenmerkend voor alle projecten is het feit dat de opdrachtgevers en hun architecten zich respectvol opstellen ten opzichte van de omgeving. De architectuur overschreeuwt haar omgeving niet, maar gaat erin op of voegt een nieuwe, betekenisvolle laag toe. De plannen vormen zo een vruchtbare voedingsbodem voor toekomstige ontwikkelingen. Ge(s)laagde architectuur inspireert op zijn minst om op een andere manier naar de omgeving te kijken en zet in het gunstigste geval aan om beter met de omgeving om te gaan.

Voor het eerst in de geschiedenis van de Rietveldprijs is er naast een prijs voor het beste architectonische, stedenbouwkundige of landschappelijke ontwerp ook een prijs voor goed opdrachtgeverschap. Uiteraard is deze vernoemd naar Truus Schröder, die honderd jaar geleden samen met Rietveld bewees dat architectuur met een sterke, gezamenlijke visie een gevoel van bevrijding teweeg kan brengen. Bij de beoordeling van goed opdrachtgeverschap heeft de jury vooral gelet op de wisselwerking tussen opdrachtgever en architect en de wijze waarop de opdrachtgever zich heeft ingezet om het optimale resultaat te bereiken voor de gebruiker en de omgeving.

Nominaties

Van de acht bezochte projecten komen er volgens de jury vijf voor een nominatie in aanmerking. Het gaat om vier woonprojecten die de woningbouwopgave in zijn volle breedte laten zien: van de nieuwbouw van een particulier woonhuis tot een complete gebiedstransformatie. Het vijfde project betreft de transformatie van een school. Voor alle nominaties geldt dat zij een specifiek antwoord bieden op een specifieke plek voor een specifieke gebruiker, maar ook oog hebben voor het belang van de stad en de gemeenschap. Op volgorde van klein naar groot:

Langs het noordelijke deel van de Stadsbuitengracht, aan de **Van Asch van Wijckskade 6**, heeft zich in een karakteristieke, neoclassicistische straatwand een moderne woning genesteld. In 1827 ontwierp Jan David Zocher jr. langs de kade een reeks huizen met ommuurde tuinen ertussen. De twee opdrachtgevers bezaten een van deze woningen, waarvan de tuin in de loop van de tijd had plaatsgemaakt voor een dubbele garage. Ze besloten het te groot geworden huis te verkopen en Korteknie Stuhlmacher Architecten te vragen de naastgelegen garage te vervangen door een nieuwe, compacte woning.

Architect Rien Korteknie ontwierp een hedendaagse variant van de tuinmuur. De gevel van geperforeerde betonstenen maakt nieuwsgierig en die nieuwsgierigheid wordt bij binnenkomst meer dan beloond. Achter de enigszins brute gevel gaat een duurzame, volledig in CLT (kruislaaghout) gebouwde woning schuil. Het hout overweldigt, maar voelt (en ruikt) meteen ook vertrouwd. Op de naar binnen gekeerde begane grond hebben de bewoners ieder een eigen hobby-/werkruimte. Op de verdieping opent de woning zich en biedt een terugliggende, geknikte glaswand een ruim tien meter breed panorama over de Singel. Door de aandacht voor het totaalconcept is de verfijning in de uitwerking van het interieur op sommige plekken enigszins achtergebleven. Zo zijn boven de ronde openingen in het houten plafond standaard vierkante dakramen toegepast.

De jury is onder de indruk van de zeer vruchtbare wisselwerking tussen opdrachtgevers en architect en ziet hierin parallellen met de synergie tussen Gerrit Rietveld en Truus Schröder bij de totstandkoming van het Rietveld Schröderhuis. Visie en plezier gingen hierbij hand in hand. Opdrachtgevers en architect realiseerden niet alleen een compleet op maat gemaakt (t)huis, maar ook een spannende interventie in de stad.

Evenveel liefde en aandacht is terug te zien bij de renovatie van de eengezinswoningen op de hoek Bernadottelaan-Monnetlaan in **Kanaleiland** door Bloot Architecture. Het L-vormige woonblok is onderdeel van een voor de rationele naoorlogse stedenbouw kenmerkende 'stempel', een vast arrangement van middelhoge en lage bouwblokken dat in de wijk een aantal keer wordt herhaald. Ontwikkelaar FiMek Estate kocht het blok met elf ruime doorzonwoningen van de gemeente, die het op haar beurt in 2016 had overgenomen van woningcorporatie Portaal.

24

nieuwbouw

**WONING VAN ASCH VAN
WIJCKSKADE**

Korteknie Stuhlmacher Architecten
voor particuliere opdrachtgever

28

renovatie

WOONBLOK KANALENEILAND

Bloot Architecture voor FiMek Estate

De jury heeft vooral waardering voor de wijze waarop architect Tjeerd Bloothoofd bij de renovatie en verduurzaming de typische wederopbouwkwaliteiten van de buurt en van de woningen heeft omarmd en zelfs versterkt. Hoewel de woningen van een isolerende jas zijn voorzien, hebben zij hun eigenheid behouden. De nieuwe bekleding van horizontale, houten latten refereert qua maatvoering en structuur aan het oorspronkelijke metselwerk. Daarnaast bracht Bloothoofd het kenmerkende lijnenspel in de puien terug en handhaafde hij de plasticiteit van de gevels (verdiepte entree). Op de hoek is het bouw-blok opengewerkt. De oorspronkelijke grote woning is hier in twee kleinere gesplitst. Beide woningen hebben geen achtertuin, maar bezitten aan de straatzijde een bijzondere aaneenschakeling van buitenruimtes: een patio, een dakterras, een loggia en voortuinen.

Inmiddels is het woningblok een thuis voor twaalf gezinnen die voorheen waarschijnlijk niet hadden gedacht dat ze in de wijk Kanaleneiland een woning zouden kopen. Ze vinden hier echter de hernieuwde wederopbouwidealen 'licht, lucht en ruimte' midden in de stad. De jury prijst de kwaliteit van de renovatie, maar vraagt zich tegelijkertijd af of deze even hoogstaand zou zijn uitgedrukt als het woningblok sociale huur was gebleven.

Appartementencomplex Solo is het eerste gerealiseerde gebouw in de nieuwe stadswijk Cartesius, gelegen in de driehoek tussen de sporen naar Amsterdam en Rotterdam/Den Haag. Solo is ontwikkeld door Keystone Vastgoed en ontworpen door Zecc Architecten. Het woongebouw bevat op de verdiepingen 63 appartementen (middenhuur) en tien *friends*-woningen (waar bewoners woonkamer en keuken delen, maar wel een eigen slaap- en badkamer hebben). In de plint zijn zeven (split-level) atelierwoningen en enkele commerciële ruimtes.

Als industrieel ogende sculptuur is Solo volgens de jury op het voormalige bedrijven- en rangeerterrein zeer op zijn plaats. Het geheel is bovendien grotendeels losmaakbaar ontworpen en kan als een bouw pakket uit elkaar worden gehaald. In de esthetiek is dit duidelijk terug te zien. De ronde hoeken en mintgroene kleur geven het gebouw ondanks het gebruik van harde materialen als beton, staal en glas een zacht voorkomen. Een uitnodigende trap in een twee verdiepingen hoge poort met stoer stalen vakwerk leidt naar een verhoogd binnenhof. Door middel van afwerkingen in een roze kleur is de zachtheid hier doorgezet. Het maakt Solo een prettige plek om thuis te komen, al verdient de inrichting van het grotendeels lege hof nog enige aandacht.

De jury prijst de slimme wijze waarop een standaard galerijtype is omgevormd tot een interessant, alzijdig woongebouw. Brede galerijen met glazen voordeuren en diepe, rondlopende balkons met volledig glazen puien scheppen kansen voor een levendig collectief gebruik. Op warme dagen zorgt de transparantie echter voor veel ongemak aangezien in de architectuur geïntegreerde zonwering ontbreekt.

Door het gebouw 45 graden te draaien, valt het op binnen de orthogonale opzet van de wijk. De juryleden zijn benieuwd naar de uiteindelijke setting van het gebouw wanneer het naastgelegen monumentale CAB-gebouw is gerenoveerd en opgetopt,

32

nieuwbouw

APPARTEMENTENGEBOUW SOLO

Zecc Architecten voor Keystone Vastgoed

de omliggende bebouwing is gerealiseerd en Solo midden in het centrale wijkpark staat. De jury hoopt dat de eigenzinnigheid van Solo een inspiratiebron vormt voor de verdere ontwikkeling van Cartesius.

Bij de **transformatie van vakschool Nimeto** aan de Smijerslaan in Utrecht

Noordoost is met minimale middelen een maximaal resultaat bereikt. Met een loopbrug annex colonnade smeedde de jonge architect Maarten van Kesteren vijf bouwdelen, waarvan de belangrijkste in de jaren zestig en zeventig werden ontworpen door Piet Dingemans en Rein Fledderus, aaneen tot een vanzelfsprekende eenheid. Door op drie plekken delen van de beganegrondvloer weg te zagen, maakte hij ook de kelders bruikbaar als onderwijsruimte. De school kreeg minder vloeroppervlak, maar meer gebruiksoppervlak. Studenten hielpen mee bij het schilderen van de gevels, het maken van meubels en het 3D-printen van de bewegwijzering.

Ruimtes vloeien op natuurlijke wijze in elkaar over. De school is een levendige werkplaats waar het plezier van het maken in iedere ruimte zichtbaar en voelbaar is. Met een sober casco van beton, stucwerk en massief eiken geeft Van Kesteren de creativiteit en het vakmanschap van de studenten alle ruimte. Tegelijkertijd creëert hij met zijn ingrepen en detaillering een serene sfeer die de jury doet denken aan de kloosters en kerken van de Bossche School.

De transformatie van Nimeto is het resultaat van een innige samenwerking tussen opdrachtgever en architect. Met steun van Stichting Mevrouw Meijer durfde het kleine, onafhankelijke schoolbestuur van Nimeto het aan een relatief onervaren architect de opdracht te gunnen. Een bijzonderheid in de compleet dichtgetimmerde aanbestedingscultuur in Nederland. Nadat Mevrouw Meijer, onder leiding van kunsthistoricus Wilma Kempinga en architect Tjeerd Wessel, door ontwerpend onderzoek had aangetoond dat transformatie van het schoolgebouw meer zou opleveren dan sloop-nieuwbouw, kregen drie talentvolle architecten de kans een ontwerp te maken. Het plan van Van Kesteren werd door zowel het bestuur als de studenten het best beoordeeld, omdat het de ontmoeting centraal stelde.

De transformatie heeft niet alleen van de school een thuisbasis gemaakt voor 1.700 studenten en hun docenten, maar laat ook de omliggende buurt profiteren. Centraal tussen de gebouwen maakte een parkeerterrein plaats voor een weelderige tuin. Vanwege het succes van deze ingreep heeft de gemeente besloten Van Kesteren opdracht te geven zijn groenplan door te trekken in de omliggende straten.

In fase 1 van de **gebiedstransformatie Wisselspoor** is de jury vooral onder de indruk van de door Studioninedots en DELVA Landscape Architecture & Urbanism gerealiseerde stedenbouwkundige en landschappelijke inpassing. Een langgerekt voormalig NS-terrein tussen de spoorlijn naar Amsterdam en de 2e Daalsedijk is voor de stad toegankelijk gemaakt. Groenstroken langs het spoor en de 2e Daalsedijk maken niet alleen de nieuwe wijk tot een aantrekkelijke woonplek, maar voorzien ook de aanliggende, vrij stenige buurten van een groene impuls. In bouwhoogte en korrelgrootte sluit het plan nauw aan bij de omliggende vooroorlogse bebouwing.

17

transformatie

SCHOOLGEBOUW NIMETO

Maarten van Kesteren Architecten
m.m.v. Stichting Mevrouw Meijer
voor Nimeto

gebiedstransformatie

WISSELSPOOR FASE 1

Studioninedots en DELVA Landscape
Architecture & Urbanism voor Synchron

36

De juryleden vinden het knap dat de ontwerpers het stoere, industriële gevoel van het gebied hebben weten te behouden. Door het aanwezige erfgoed (hallen, sporen, wissels, bielzen en stootblokken) een centrale plaats te geven in de planvorming doet Wisselspoor eer aan het verleden van de plek. Bijzonder vernuftig is de transformatie van de voormalige Bovenbouwwerkplaats uit 1905 door Studioninedots. Een centraal in de diepe hal geplaatste 'doos' met parkeergarage zorgt ervoor dat het grootste deel van Wisselspoor autovrij kan blijven. Op plekken waar in andere wijken blik staat, vind je in Wisselspoor pocketparkjes met wadi's en speel- en ontmoetingsplekken van stelconplaten en massief houten balken.

Voor de architectonische invulling van de woningen benaderde opdrachtgever Synchroon tijdens de tender in 2014 enkele (toentertijd nog) jonge, veelbelovende architectenbureaus: Zecc Architecten, MeesVisser en Space Encounters. Zij ontwierpen binnen de bouwblokken elk enkele clustertjes met woningen. Daarnaast hebben diverse andere architectenbureaus bijgedragen met ontwerpen voor afzonderlijke (zelfbouw) woningen en appartementenblokken. Hoewel de kleurrijke architectuur enigszins modieus aandoet, stemt deze vrolijk. De jury waardeert daarnaast het feit dat nieuwe typologieën zijn verkend, waaronder een drie-onder-vier-kapper en een patio-hoekwoning.

De eerste fase van Wisselspoor omvat slechts woningen in de vrije sector. De jury is benieuwd of de hoge kwaliteit in de volgende fasen gecontinueerd wordt, als ook sociale huurwoningen worden ingepast.

Winnend project

Eén van de genomineerde projecten is volgens de jury nu al een klassieker. De jury kent zowel de Rietveldprijs als de Truus Schröderprijs toe aan de transformatie van vakschool Nimeto. Het schoolbestuur toonde lef door de transformatieopgave in handen te leggen van een jonge architect, verder te kijken dan de grenzen van het schoolgebouw en ook de buurt mee te laten profiteren. Stichting Mevrouw Meijer ondersteunde het bestuur hierin en liet met gedegen onderzoek opnieuw zien dat sloop-nieuwbouw voor onze naoorlogse scholen vrijwel nooit de beste oplossing is. Architect Maarten van Kesteren besteedde enkele jaren van zijn leven aan het creëren van een sterk concept dat hij tot in de kleinste details uitwerkte.

Met beperkte middelen maar met volle overgave hebben het schoolbestuur, Mevrouw Meijer en Maarten van Kesteren op sublieme wijze een bestaande school getransformeerd in een thuisbasis waar studenten kunnen floreren en waar het mbo wordt gevierd. Aan alle schoolbesturen, beleidsmakers, architecten en liefhebbers van architectuur in Nederland: ga erheen, laat je inspireren en vier het feest mee!

winnaars

Maarten van Kesteren (architect)

Henk Vermeulen (directeur mbo-vakschool Nimeto)

Wilma Kempinga (adviseur namens Stichting Mevrouw Meijer)

‘DE ZIEL VAN HET GEBOUW IS BEHOUDEN GEBLEVEN’

door Edwin Lucas

Als het woord ‘metamorfose’ ergens van toepassing is, dan is het wel op mbo-vakschool Nimeto in Utrecht. Architect Maarten van Kesteren slaagde erin om het schoolgebouw – binnen een beperkt budget en met behoud van bestaande kwaliteiten – een nieuw leven te geven. Alleen dankzij goed opdrachtgeverschap kon de ontwerper dat resultaat bereiken. De jury kent daarom zowel de Rietveldprijs als de Truus Schröderprijs aan deze transformatie toe. Nimeto kan als voorbeeld dienen voor de vele naoorlogse schoolgebouwen in Nederland die nog op renovatie wachten.

Nimeto, ooit verspreid over twee gebouwen met vijf bouwdelen uit verschillende perioden (1967-2016), voelt weer als één school. De parkeerplaats is een open tuin geworden, een groene schakel tussen de twee gebouwen. Gesloten gevels kregen hoge ramen. Nauwe gangen zijn opengebroke. De vloer van de begane grond is op drie plaatsen verwijderd, waardoor de kelders nu als onderwijsruimte in gebruik zijn. De luchtbrug tussen beide gebouwen is verplaatst en vernieuwd, met veel glas en hout.

De transformatie van het schoolgebouw werd ook al genomineerd voor het BNA Gebouw van het Jaar 2024, de ARC24 Architectuur Award en de Gouden Piramide 2024, de tweejaarlijkse rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap.

Nimeto heeft veel aandacht gekregen. Wat is er in alle interviews nog nooit aan jullie gevraagd, maar willen jullie wel vertellen?

Maarten 'Wat ik nooit eerder heb gezegd is dat ik, juist omdat ik jong was en het project omvangrijk, eigenlijk méér kans had om er iets goeds van te maken. Ik had goede opdrachtgevers én goede adviseurs. Daarmee had ik een soort vangrail. Bij een kleiner project was ik misschien uit de bocht gevlogen.'

Wilma 'Ik heb het al eens eerder gezegd, maar ik kan niet genoeg herhalen: dit project is zó belangrijk! Van de tienduizend scholen in Nederland dateren er vijfduizend van na 1945. Als die op een gegeven moment verouderd zijn, is de standaardbenadering: slopen. Wij zeggen: doe dat niet. Doe het anders. Elke school kan een succesvolle transformatie ondergaan, mits je er een ontwerpopgave van maakt en er een goede architect bij betreft. Dat is duurzaam en vaak goedkoper. En het levert iets moois op. Zoals hier.'

Henk 'Ik hoorde het woord sloop. Maar voor de goede orde: dat was voor ons geen optie. Wel is ooit geopperd om te verhuizen. Maar ook dat wilden we niet. Deze school is al decennia onderdeel van de buurt, van de stad Utrecht. Wij zijn op zaterdag open voor workshops, we hebben een werkplaats voor de buurt, we zijn stemlokaal, onze tuin is vrij toegankelijk. Dat weegt zwaar. En: we leiden creatieve ruimtemakers op, met vakken als restaureren, etaleren, schilderen, decorbouw. Die studenten staan midden in de samenleving. Dan is contact met de omgeving belangrijk. En dat kan veel beter hier dan ergens buiten de stad.'

Maarten en Wilma, wat dachten jullie eigenlijk toen je voor het eerst dit gebouw binnenkwam?

Maarten Het leek op mijn middelbare school van vroeger. Lange gangen, systeemplafonds, vloerzeil. Het was kantoorachtig. Maar ik zag naast die generieke ruimtes ook plekken waar studenten heel gemotiveerd aan het werk waren. Ik was meteen enthousiast. Ik had ook meteen een idee.'

Wilma 'Een typische school. Lange gangen, klaslokalen achter gesloten deuren. In de loop der jaren was er van alles ad hoc aan verbouwd en toegevoegd. Het gebouw was niet slecht, maar wel dichtgeslibd.'

Wat was de voornaamste opgave voor het ontwerp?

Henk 'Er moest meer ruimte komen voor meer studenten, op één locatie. Tegelijkertijd wilden we dat de gebouwen een eenheid zouden zijn. En ik wilde dat iedereen zou kunnen zien welke vakken je hier kunt volgen, en dat er ook dwarsverbanden tussen al die vakken zijn. Op sommige plekken kon je dat al zien, elders nog niet. Die zichtbaarheid vinden we vanuit onderwijskundig perspectief belangrijk: vakken hebben met elkaar te maken. Daarnaast wilden we ook iets behouden: de ziel van het gebouw. De energie, de positieve *vibe* die iedereen voelt. Die zit 'm in kleine dingen. Bijvoorbeeld in veertig jaar oude, prachtige vloertegeltjes. Die zijn dus bewaard gebleven.'

'Een schoolgebouw is geen opleidingsschuur. Het gaat om identiteit.'



Maarten van Kesteren, Wilma Kempinga
en Henk Vermeulen bij Nimeto.
Foto: Wessel Spoelder

Wilma 'Programma's van eisen voor schoolverbouwingen zijn vaak op nieuwbouweisen gebaseerd. Wij benaderen het anders. Wij vragen altijd: wat is het gebouw nu? En wat heb je straks nodig om een goede school te zijn? Een vakbekwame architect kan die vraag goed beantwoorden.'

Maarten 'Het is opvallend hoe vaak sloop als de beste oplossing wordt gezien. Transformatie is dan een compromis, een tweede keus, iets wat "ook" kan. Ik draai het graag om. Transformatie is de eerste optie.'

Er was een beperkt budget. De transformatie kostte minder dan de helft van wat sloop en nieuwbouw zouden hebben gekost. Hoe kun je dan toch kwaliteit bereiken?

Maarten 'Bij veel verbouwingen gaat tegenwoordig wel tot 50 procent van de kosten naar de gebouwinstallaties. Dat is waanzinnig veel. Het is ons gelukt om dat bij Nimeto te beperken tot 35 procent. Nog steeds veel, ja. Maar het is nu eenmaal een feit dat er een correlatie is tussen de klimaatbeheersing in een schoolgebouw en de concentratie van studenten. Ik heb daarom veel tijd gestoken in een goed installatieplan voor Nimeto. Verder hebben we vooral zoveel mogelijk materialen behouden en hergebruikt. En ik heb geprobeerd met simpele, relatief kosteneffectieve ingrepen een zo groot mogelijk effect te bereiken.'

Henk 'Ziedaar het verschil met nieuwbouw. Bij nieuwbouw kom je al snel in een wereld van getallen, cijfers en kostenbesparing terecht. Dan mist het gebouw een ziel, ook al wordt het architectonisch heel mooi. Een schoolgebouw is geen opleidingsschuur. Het gaat om identiteit. Die kun je ook met een beperkt budget krijgen en behouden.'

Wilma 'Tegen transformatie wordt verder vaak ingebracht dat het zo lang duurt. Maar het ontwerpend onderzoek voor Nimeto duurde slechts een half jaar! Vooral de ambtelijke besluitvorming daarna kostte veel tijd: twee tot drie jaar. Versnelling en kostenbesparing zou je vooral moeten zoeken in die besluitvorming, niet in het ontwerp en de bouw.'

Voor het ontwerpend onderzoek heeft stichting Mevrouw Meijer in 2018 drie jonge architecten geselecteerd. Naast Maarten van Kesteren waren dat Bureau SLA en Architectuur Maken. Waarom geen architecten die hun sporen met transformatie van scholen hebben verdiend?

Wilma 'Ervaren architecten bouwen vaak nieuwbouwscholen. Er is dan weinig tijd en weinig geld, er wordt gewerkt met standaard programma's van eisen. Wij willen jonge, frisse architecten die onbevangen kunnen analyseren, die juist nog géén school hebben gebouwd. Dat zouden meer scholen moeten doen, trouwens. Ze doen zichzelf tekort!'

Henk 'Het mooie van ontwerpend onderzoek met jonge architecten is dat je je aan het begin kunt afvragen wat je *zou kunnen willen*. Je wordt op onbekende gedachten gebracht. Bij het ontwerp van Maarten was dat ook zo. Alles bleek op zijn plaats te vallen. Sommige collega's vonden het een risico, zo'n jonge hond, maar ik niet. Ik wist wat ik aan hem had.'

Maar je had nog nooit met Maarten gewerkt.

Henk 'Sterker nog, ik had nog nooit van hem gehoord. Maar door zo'n ontwerpend onderzoeksproces kan dat vertrouwen snel groeien. In drie maanden leer je elkaar echt kennen. Het was een soort langgerekte sollicitatie waarin ik leerde hoe hij denkt en reageert, hoe hij praat met iedereen. Dan is het niet zo belangrijk wat hij al gebouwd heeft, maar vooral hoe hij zich opstelt.'

Een ontwerpproces gaat vaak gepaard met gedoe tussen opdrachtgever en architect. Bij Truus Schröder en Gerrit Rietveld was dat ook zo. Hebben jullie nooit een dip doorgemaakt?

Maarten 'Nee. Het ging goed. Zowel in het voortraject als later, toen er tegenslagen kwamen, want die krijg je in de bouw altijd.'

Henk 'Soms moest ik Maarten wel een beetje afremmen. Hij bleef maar praten met gebruikers en zijn ontwerp ietsje aanpassen. Je moet hem niet helemáál zijn gang laten gaan. Dus ik zei wel eens: Maarten, is dit gesprek echt relevant?'

De gebruikers hebben dus hun inbreng gehad in het ontwerp. Zo kwamen er meer besloten ruimtes waar studenten zich op hun studie kunnen richten.

Henk 'Ja. De studentenraad had uiteindelijk ook een flinke stem bij de architectenselectie. Ze hebben daarbij verder gekeken dan hun eigenbelang. Eigenlijk vonden ze een ander ontwerp mooier. Maar ze kozen voor Maarten van Kesteren omdat zijn ontwerp op de toekomst van de school was gericht. Ik vond die keuze, op die inhoudelijke gronden, mooi en volwassen. Als gebouwgebruiker redeneer je vaak vanuit je eigen behoeften, maar het gaat bij een gebouw natuurlijk om de toekomst. Het moet vijftig jaar of langer mee. Het scheelt overigens wel dat Nimeto-studenten een creatieve opleiding volgen en gewend zijn om over ruimte en vrijheid na te denken.'

Maarten 'Ik vond het interessant om de kennis en kunde van studenten te gebruiken. Heel vaak kwamen mijn tekeningen op tafel, ook later nog, tijdens de bouw. De studenten dachten mee en kwamen met suggesties.'

Het vernieuwde schoolgebouw is nu ruim een jaar gebruik. Hoe zijn de ervaringen?

Henk 'We krijgen veel lof. Wie het oude gebouw nog kende, vindt de verandering goed. Sommige discussies ('zij van de overkant, in dat andere gebouw') zijn nu helemaal weg, precies wat we wilden. En nieuwe studenten? Die weten niet beter en vinden het geweldig. Ze zijn trots op hun gebouw.'

'Ik vond het interessant om de kennis en kunde van studenten te gebruiken.'

RIET

foto-essay

WINNAAR EN GENOMINEERDEN

door Wessel Spoelder

VELD

PRIS

2024

transformatie

SCHOOLGEBOUW NIMETO

Maarten van Kesteren Architecten

m.m.v. Stichting Mevrouw Meijer voor Nimeto

Smijerslaan 2

17

WINNAAR















nieuwbouw

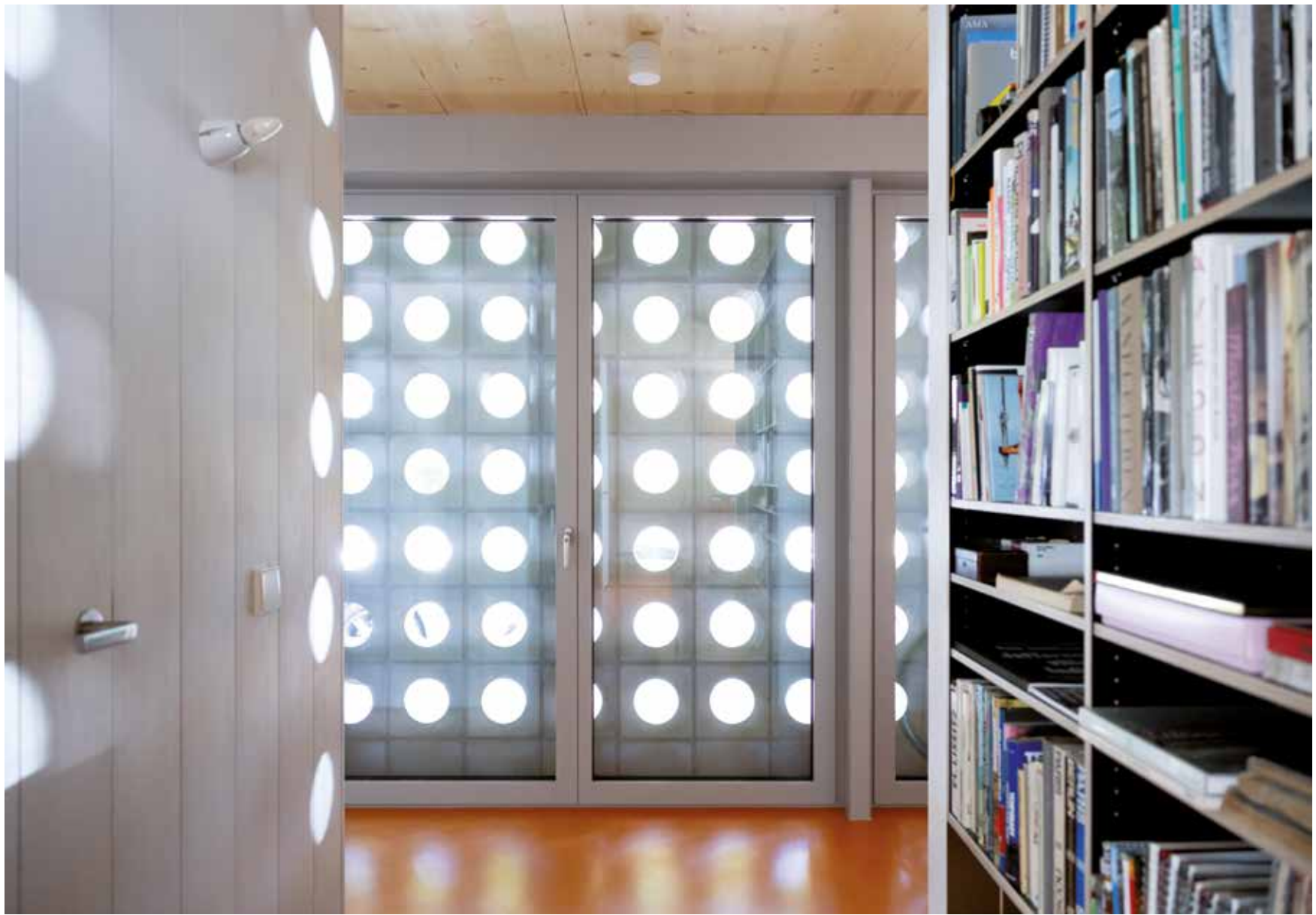
WONING VAN ASCH VAN WIJCKSKADE

Korteknie Stuhlmacher Architecten voor particuliere opdrachtgever

Van Asch van Wijckskade 6

24









renovatie

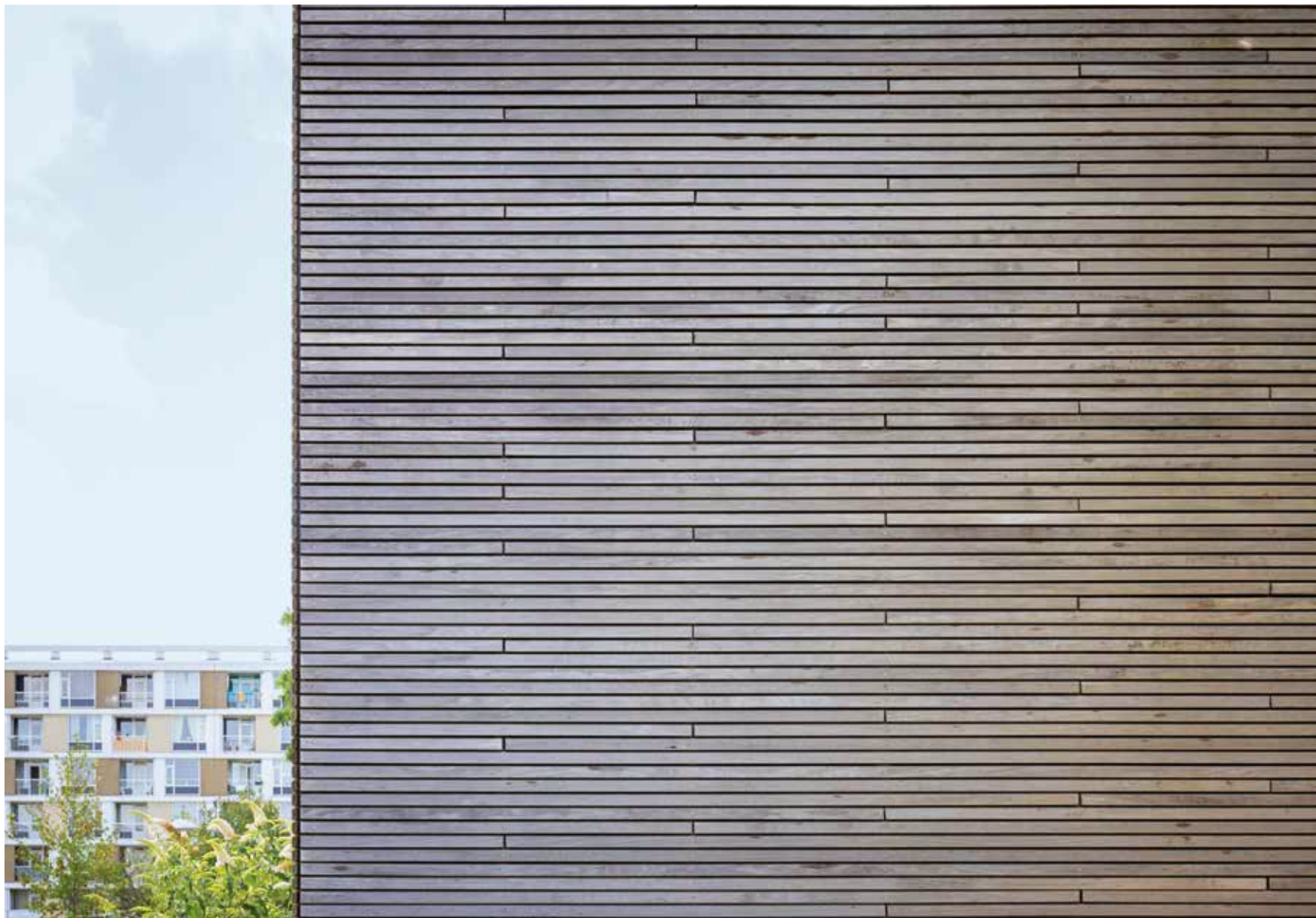
WOONBLOK KANALENEILAND

Bloot Architecture voor FiMek Estate

Bernadottelaan / Monnetlaan

28









nieuwbouw

APPARTEMENTENGEBOUW SOLO

Zecc Architecten voor Keystone Vastgoed

CAB Rendom

32

















essay

FABRIEKSMATIG BOUWEN: RITME ALS BASIS VOOR VOLKS- HUISVESTING

door Afke Laarakker

Een vrouw kijkt vanaf haar balkon licht geërgerd mijn kant uit. Ik draal lang voor het huis van haar burens en ik ben waarschijnlijk niet de eerste. Ik laat mijn ogen daarom zo snel als ik kan over de ritmisch geordende, grijze gevelplaten glijden.

Ik sta voor de 'Chauffeurswoning', een garage met daarboven een appartement, ontworpen door meubelmaker en architect Gerrit Rietveld. Sinds het bouwwerk in 1927 op de hoek van deze Utrechtse straat in elkaar werd gezet, zullen mensen zich hebben verwonderd. De vorm is recht en hoekig, vergeleken met de naburige huizen met grote kappen en erkers. Het grijs steekt koel af tegen de rode bakstenen. De afwerking van witte stippen op het beton geeft de gevel een lichte, bijna textielachtige indruk.

Maar dat is niet het enige wat dit huis bijzonder maakt. Het was een van de eerste Nederlandse woningen van prefab-elementen. Rietveld ontwierp een basisconstructie met 'ijzeren stijlen en liggers'. De gevel van prefab-betonplaten werd daaraan bevestigd. Zelf noemde Rietveld het gebouw op een tentoonstellingspaneel: 'Proeve voor industrialisering der bouw'. Ik ben geïnteresseerd in deze prefab-proef van bijna honderd jaar oud, omdat fabrieksbouw ook nu in de belangstelling staat.

Snelheid

De huidige woningcrisis zwengelt de interesse voor fabrieksmatig bouwen aan. Het aantal inwoners van Nederland groeit en blijft groeien. Gezinnen zijn steeds kleiner en mensen leven langer. Door het woningtekort blijven jongeren gedwongen thuis wonen en belanden mensen sneller op straat. Daarom zijn meer huizen nodig. Het vorige kabinet stelde daarom een doel: honderdduizend woningen per jaar. Als dat lukt heeft Nederland in 2030 één miljoen extra woningen ten opzichte van 2021.

Omdat ruimte schaars is, komen we er niet met nieuwbouwwijken uitrollen en procedures versnellen. Provincies en gemeenten – ook de gemeente Utrecht – zoeken naar alternatieve methoden binnen de fysieke ruimte die ze hebben. Hoogbouw, optoppen, woningen splitsen en kantoren ombouwen. En in dat rijtje hoort ook fabrieksbouw. Een van de droombeelden is een fabriek waar huizen als auto's van de lopende band komen en kant-en-klaar worden afgeleverd, stapelbaar als legosteentjes.

Knalrood plankje

Mijn bezoek aan de chauffeurswoning is kort. Het huis is bewoond, de gevel heeft een mooie compositie én is hermetisch gesloten. Omdat ik hier weinig wijzer word, besluit ik me thuis verder te verdiepen in de ideeën die Rietveld ontwikkelde over



Maquette van Rietvelds chauffeurswoning
uit 1924. Collectie Centraal Museum.
foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Maquette van flats Kanaleneiland
(Trumanlaan en omgeving) uit 1958.
Het Utrechts Archief



industrieel bouwen. Maar omdat ik nog niet helemaal ben uitgekeken, maak ik een omweg via het Rietveld Schröder-huis. Hoewel de architect ook hier al graag prefab-beton had gebruikt, is het in 1924 gebouwd volgens traditionele bouwmethodes.

Als ik de woning binnenstap, komt de hitte me tegemoet. De ramen op de bovenste verdieping zijn opengeklapt en met de warme wind stroomt het geruis van de autoweg binnen. Ooit had het huis dat Gerrit Rietveld ontwierp voor zijn opdrachtgeefster (en latere geliefde) Truus Schröder uitzicht op de polder. Toen de stad het huis opslokte, bleef de architectuur met al haar details onveranderd. Dit tot genoegen van de groepjes toeristen die door de woning dwalen. Gekluisterd aan digitale audio-guides vergapen ze zich aan de compositie van vlakken, op maat gemaakte kastjes en de schuifwanden. Net als zij probeer ik elk detail van het geheel in me op te nemen.

Bij het bed blijf ik langer staan. Mijn oog valt op het simpelste meubelstuk van het huis. Een plankje aan de muur, op armlengte van het hoofdkussen, precies op het punt waar het witte en het gele muurvlak elkaar ontmoeten. Het is een smal plankje, knalrood, ondersteund door een tweede en met drie schroeven aan de muur bevestigd. Volgens de audiotour zou Rietveld er 's avonds zijn horloge op hebben gelegd, voordat hij in slaap viel.

Aandacht

Thuis lees ik verder over hoe massaproductieplannen Rietveld ook in de rest van zijn carrière bezighielden. De chauffeurswoning was het begin van een reeks pogingen om huizen, net als meubels, fabrieksmatig te produceren. Rietveld droomde van goedkope, toegankelijke volkshuisvesting dankzij industriële processen.

Hij deed pogingen om de ideeën van het papier werkelijkheid te maken, zie ik als ik door de tekeningen in het boek *Rietvelds Universum* blader. Hij ontwierp samen met Truus Schröder woningen die men in de fabriek kon produceren, lees ik in het artikel 'Materialisatie in Rietvelds

architectuur' van Marieke Kuipers. Hij maakte verschillende varianten van zijn concept voor 'kernwoningen', waarbij alleen de kern met badkamer, trap en keuken massaproductie was. Geen van de projecten werd uitgevoerd, lees ik ook.

Als ik het boek dichtklap, moet ik weer aan het rode plankje denken. De fabrieksmatige ontwerpen die Rietveld maakte waren voor die tijd ambitieus, maar ik denk dat prefab-elementen inmiddels iets meer gemeengoed zijn. Ik waardeer het streven naar toegankelijke woningbouw, maar ergens intrigeert het plankje me meer. De perfecte samenhang met de andere delen van het Rietveld Schröder-huis; de onthulling van persoonlijke gewoontes, creativiteit en smaak van één persoon (of eigenlijk twee – ook Truus Schröder ontwierp mee aan het interieur). En daarmee de aandachtige vervaardiging.

Het plankje houdt me bezig omdat het voor mij weergeeft waar het fabrieksmatige woningbouw aan kan ontbreken. Bij 'industriële bouw' op stedelijke schaal krijg ik visioenen van minimale standaardwoningen, of erger, treurige opgestapelde containerwoningen. Vlot in elkaar gezet met steeds dezelfde plattegrond, zonder liefde voor het individuele gebruik, zonder maatwerk. Natuurlijk, dat is gechargeerd, er zijn ook goede initiatieven. Maar kun je bij snelle massaproductie wel evenveel aandacht uitdrukken als bij conventionele bouw? En als het antwoord nee is, is dat dan erg?

Kanaleneiland

Snakkend naar wijze woorden van een ervaren ontwerper bel ik stedenbouwkundige Frits Palmboom. Ik deel mijn zorgen. Palmboom is auteur van een boekje dat het College van Rijksadviseurs publiceert over ruimtelijke kwaliteit bij industriële woningbouw. Het boekje is het eerste deel van een serie. Het tweede deel geeft een architectonisch kader, een derde deel dat binnenkort verschijnt gaat over de bestuurlijke kant van industrieel bouwen. Het boekje van Palmboom bevat adviezen voor de realisatie van goede

stedenbouw mét fabrieksmatige woningbouw. Maar hij waarschuwt ook voor de gevaren die snelle seriebouw met zich meebrengt.

Palmboom schetst in het boekje de huidige context van industriële woningbouw; anders dan in de vorige eeuw vindt deze vorm van bouwen nu voor een groot deel plaats binnen bestaande wijken. Dat vraagt om andersoortige standaardisatie dan in de jaren zestig en zeventig, toen nog hele nieuwe wijken met fabrieksbouw werden gerealiseerd. De huidige industriële bouw is meer een verdichtingsopgave. Dat is maar goed ook, denkt Palmboom, want de volledig fabrieksmatig gebouwde wijken waren soms saai. Een van de lessen die we uit deze periode kunnen trekken, noemt hij veelzeggend 'het spookbeeld van de schraalheid'.

Soms werd het proces te dominant, zegt Palmboom aan de telefoon. De architectuur werd afgestemd op machinegebruik in plaats van op waar mensen behoefte aan hadden. Ook Kanaleneiland in Utrecht werd in die periode gebouwd. Aan het Merwedekanaal werd een productielijn opgetuigd. Over spoorlijnen vervoerden de bouwers bouwdelen direct naar de naastgelegen bouwplaats. Materialen, woningtypen en zelfs volledige flatgebouwen en stedenbouwkundige blokken werden herhaald. Efficiënt gebruik van dure hijskranen en de route van de kraanbanen waren medebepalend voor het stedenbouwkundig plan.

Een vriendin van me woont in een van de appartementen van Kanaleneiland. Het is best een fijn huis – prettig ingedeeld, hoogstens wat gehorig. Wel heb ik me al eens, zittend op haar balkon, verwonderd over de repetitie van ventilatieroosters en raamkozijnen van het bouwblok aan de overzijde. De groene straten zijn aangenaam, ritmisch én tegelijk eentonig. Verrassende details zijn een zeldzaamheid.

Humeur en liefde

Zit het antwoord in het rode plankje? Ik beschrijf Palmboom het object en vertel hem dat ik me erover verwonder dat een architect die zo veel aandacht schenkt aan één element, tegelijk snelle massawoningbouw ambieerde. Hij lacht, maar ziet, enigszins tot mijn verrassing, niet alleen creativiteit of schoonheid

in het element. 'Dat autobiografische heeft voor de architectuur iets problematisch', zegt hij. 'Het is sympathiek, maar dit soort elementen veranderen mee met iemands humeur. De ene dag smeet je er de ene kleur op, de volgende dag een andere.'

Dat wordt vooral een probleem als je op grotere schaal uitgaat van tijdelijkheid, denkt Palmboom. 'Rietveld had het niet erg gevonden als ze zijn huis weer hadden afgebroken.' Functionalisten redeneerden: als functie of gebruik verandert, verandert de vorm mee, legt hij uit. Die redenering stuit op haar grenzen. 'Hoe woningen samen een straat maken en de straten samen een buurt, heeft wat mij betreft een andere tijdsdimensie. Straten en buurten moeten de wisselvalligheden van het menselijke gebruik juist overleven; die moeten generaties lang mee kunnen.' Misschien dat ik het plankje te veel romantiseer.

En eigenlijk dacht Rietveld er zelf ook zo over, krijg ik de indruk als ik zijn teksten lees in het boek *Gerrit Rietveld* van Marijke Küper en Ida van Zijl. Hij pleit voor elementaire vormen en sobere bouwwerken. In een tekst die Rietveld in 1948 voor een lezing gebruikte staat: 'Absoluut verkeerd is het echter van de ontwerper om een persoonlijk cachet te willen geven aan een ding dat gemaakt wordt voor algemeen gebruik; hiermee wordt het onmogelijk voor de gebruiker iets persoonlijks ermee te doen.' Het interieur dat de architect voor de opdrachtgever ontwerpt is 'een achtergrond', neutraal van aard, schrijft hij in dezelfde tekst.

Daar komt bij dat Rietveld een grootse toekomst zag voor de machine. De architectuur zou er zelfs beter van worden. De machine bepaalt. Rietveld was een elementarist, zegt Palmboom, zijn ontwerpuzzels zijn opgebouwd uit helder vormgegeven elementen, die hij dankzij hun eenvoud ook op een simpele manier kan verbinden. En dat maakt zijn manier van werken geschikt voor productielijnen, denkt Palmboom.

Ik bekijk de documentaire *Prefab & Space* van Erik Slothouber. De nadruk ligt op fabrieksmatige projecten die Rietveld wel realiseerde: de kunstacademies voor Arnhem en Amsterdam, zijn laatste architectonische werken. Uit die gebouwen blijkt zijn grote liefde voor herhaling. Betonnen kolommen, trappenhuisen en raamkozijnen volgen een dwingend ritme.

Het zijn mooie lichte ruimtes, gedefinieerd door de ritmische lijnen van de elementen en allesbehalve saai.

Ondanks zijn voorkeur voor techniek stond voor Rietveld de beleving van de ruimte voorop. De ruimte was belangrijker dan de vorm van de architectuur, las ik ook in het artikel van Marieke Kuipers. Zij schrijft daarover dat Rietveld daardoor 'de bouwopgave benaderde als het maken een groot meubelstuk waarbij losse elementen met elkaar verbonden werden tot een open "ruimtelijke plastic"'. Goed, misschien hoeft niet elke architect een plankje voor elk horloge van alle gebruikers te ontwerpen, maar kan die zich focussen op andere elementen. Elementen die ruimte creëren, de stad maken.

Herhaling

Ritme is de basis van de volkshuisvesting. Herhaling hoeft niet saai te zijn, het kan tot prachtige, slimme ruimtes leiden. Mits je je hoofd erbij houdt. 'We hebben goede architecten nodig', zegt Palmboom. Die kunnen systemen bedenken die wel degelijk mooi en ritmisch zijn, herhalend en toch uitzonderlijk. Om ontwerpers – en bouwers! – uit te dagen, stelde Palmboom in zijn boekje een lijst op met 'uitdagingen en prestatie-eisen'.

Hij noemt bijvoorbeeld functionele plinten en daken met grote plasticiteit als manier om al te starre woningbouw te voorkomen. Betekenisvolle uitzonderingen als hoekwoningen en poorten moeten de herhalende elementen aaneenrijgen. Zo voorkom je niet alleen saaiheid, maar krijgen straten en steden herkenbare plekken waar mensen zich aan kunnen hechten. Ik weet inmiddels dat het rode plankje wellicht iets heel anders is, maar toch moet ik er onwillekeurig weer aan denken.

Ten slotte pleit Palmboom voor 'souplesse van de bouwsystemen'. 'Er is geen tegenstelling tussen standaardisatie en creativiteit', zegt hij. 'Het is de kunst om daartussen een goede balans te vinden.' Daarbij speelt de keuze voor een tweedimensionaal of driedimensionaal repeterend systeem een belangrijke rol, ofwel een systeem

met architectonische elementen als losse muren, vloeren en kolommen die je kunt variëren en combineren, ofwel een systeem waarbij hele woningen driedimensionaal worden gekopieerd.

Palmboom ziet meer heil in tweedimensionale systemen. Bewoners moeten de ruimte hebben om deuren te vervangen of zelfs muren weg te breken. Een programma van eisen is niet iets wat je kunt standaardiseren, denkt hij. Een bouwsysteem moet voor elke locatie en doelgroep variatiemogelijkheden bieden. Ga je uit van 'affe producten' die voor elke project besteld kunnen worden, dan worden plattegronden star. En dat is geen architectuur.

Sprookjestorens en containers

Het is tijd om langs een aantal hedendaagse Utrechtse projecten te gaan. Hoe wordt daar omgegaan met herhaling en uitzonderingen? Met details en elementen? Met ruimtes die door herhaling worden gedefinieerd? Ook nu zijn er nog maar weinig projecten waarbij volledige woningen uit de fabriek komen. De twee projecten waarover mensen mij vertellen zijn beide studentencomplexen. Het ene is De Kwekerij, ontworpen door architectenbureau Arons & Gelauff, het andere Keramus van Jillis Kinkel. Ze zijn allebei snel gebouwd dankzij fabrieksmatige systemen. De 244 woningen van De Kwekerij verrezen in veertien maanden op het voormalig KPN-terrein in Utrecht-Oost. Keramus verrees in tien maanden op het bedrijventerrein Rotsoord. De studenten die hierdoor sneller een woning vonden, moeten opgelucht adem hebben gehaald.

Al vanuit de verte zie ik de zes torens van De Kwekerij als grote, kleurrijke sprookjestorens uit de stad omhoogrijzen. De gevels zijn bekleed met rode, groene, gele en oranje panelen. Je kunt ze mooi of lelijk vinden, maar ze vallen in ieder geval op. Ik zet mijn fiets aan de rand van deze kleine campus met studentenwoningen en zie dat in een van de plinten een maquette staat, opgebouwd uit legosteentjes.

De zes torens zijn identiek, de plattegronden hebben de vorm van een soort dubbele trapeze, met op elke

Lego-model van studentencomplex
De Kwekerij, 2020.
Horizon Creative



verdieping vier woningen van 45 vierkante meter. Elke etage heeft twee varianten. Doordat de torens telkens een kwartslag zijn gedraaid en de kleuren verschillen, lijkt het project van alle zijden anders. De torens hebben een betonnen structuur die ter plekke is gemaakt, met daarbinnen – net als bij Rietvelds kernwoningen – een geprefabriceerde kern. Een ‘natte cel’, bestaande uit badkamer met keuken, vormt het vaste element van elke woning. Ook de gevel bestaat uit prefab-elementen.

Even later sta ik bij Keramus, ontworpen door Kinkel, maar de studentenwoningen zelf komen uit de fabriek van Jan Snel. Dat bouwbedrijf heeft zich gespecialiseerd in ‘circulaire, modulaire en innovatieve huisvestingsoplossingen’. In tegenstelling tot De Kwekerij komen de woningen hier wel volledig uit de fabriek. Stedenbouwkundig is het een project volgens het boekje van Palmboom: een vorm die past op de locatie, met een plint waarin bedrijven zijn gevestigd. Een hoge onderdoorgang geeft het geheel een eigen karakter, de gevel is gearticuleerd en de kap is plastisch.

Verpakte ritmes

Wat me opvalt is dat bij beide projecten het repeterende karakter van de woningen aan de buitenzijde lijkt te zijn verborgen. Het zijn gevels met veel expressie. De gekleurde gevel van De Kwekerij verpakt de woningen grondig. Hier en daar zijn wat onopgemaakte bedden zichtbaar, maar je weet nooit welk raam bij welke woning hoort. En ook de zwarte keramische huid van Keramus maakt de woningmodules onzichtbaar. Aan de binnenzijde zorgt die herhaling echter niet per se voor prettige ruimtes. In Keramus blijkt elke verdieping een lange rechte gang, met grijze vloerbedekking en rijen dichte deuren. Het zijn studentenwoningen met de anonimiteit van een hotel. Alleen grote ramen aan het einde van de gangen zorgen voor levendigheid. De expressiviteit beperkt zich tot de gevels. En hoewel de containers mooi zijn verpakt, is in de woningen zelf nog wel wat te winnen. Daar mis ik de liefde voor herhaling én

detaillering die zo duidelijk blijkt uit de projecten van Rietveld.

Toch fiets ik iets optimistischer dan aan het begin van mijn zoektocht terug naar huis. Bouwen met in de fabriek gemaakte elementen kan de woningbouw versnellen, ook zonder in simpele containerwoningen te resulteren. Zelfs bij verdichtingsopgaven kunnen zo dankzij slimme systemen karakteristieke plekken ontstaan, mét veel nieuwe woningen. In huizen die helemaal uit de fabriek komen zie ik nog steeds niet veel, maar ik laat me graag nog eens verrassen. Wel hoop ik dat bouwers bij hun zoektocht naar snelheid en efficiëntie het geheel, van kozijn tot straat tot stad, niet uit het oog verliezen. Dat zou zonde zijn: herhaling kan meer zijn dan alleen een middel om snel te bouwen, zo blijkt.

colofon

Deze publicatie verschijnt ter gelegenheid van de uitreiking van de Rietveldprijs en Truus Schröderprijs 2024.

© 2024 de betreffende auteurs en fotografen,
Stichting Rietveldprijs, Utrecht en Uitgeverij THOTH,
Nieuwe 's-Gravelandseweg 3, 1405 HH Bussum.
WWW.THOTH.NL

Afbeelding omslag

Nimeto, Utrecht

foto: Wessel Spoelder

Samenstelling en redactie

Arjan den Boer, Edwin Lucas

Tekst

Afke Laarakker, Edwin Lucas, Leon Sebregts

Foto-essay

Wessel Spoelder

Lithografie

BFC Graphics, Amersfoort

Concept en ontwerp

Beukers Scholma, Driehuis

Druk- en bindwerk

Drukkerij Wilco, Amersfoort

Bestuur Stichting Rietveldprijs

Edwin Buitelaar (voorzitter)

Martine Sluijter (secretaris)

Roel Lichtenberg (penningmeester)

Arjan den Boer

Go Bruens

Edwin Lucas

Paul Splinter

De activiteiten van de Stichting Rietveldprijs worden mede mogelijk gemaakt door:

Gemeente Utrecht (financiële ondersteuning)

Atelier Willem Noyons (trofee Rietveldprijs)

Marijke Breuers (plaquette Schröderprijs)

DUIC (mediapartner)

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij THOTH, Nieuwe 's-Gravelandseweg 3, 1405 HH Bussum.

ISBN 978 90 6868 879 5



Gemeente Utrecht

over de auteurs

Afke Laarakker is freelance journalist. Ze studeerde architectuur aan de TU Delft en kreeg een eervolle vermelding voor haar afstudeerproject. Afke werkte korte tijd als architect voordat ze besloot te gaan schrijven. Ze volgde een post-academische opleiding journalistiek aan de Hogeschool Utrecht. Tot mei 2023 was zij vakredacteur stedenbouw en landschapsarchitectuur bij *De Architect*.

Edwin Lucas publiceert teksten op het gebied van ruimtelijke ontwikkeling, volkshuisvesting, stedenbouw, architectuur, verkeer en vervoer, milieu en water. In 2022 verscheen van zijn hand een monografie over de Utrechtse architect Jan Bakers. Edwin woont en werkt in Utrecht, waar hij Nederlandse taal- en letterkunde studeerde. Hij werkt in deeltijd als docent Nederlands als tweede taal (NT2) voor hoogopgeleide anderstaligen. Sinds 2023 is hij bestuurslid van de Stichting Rietveldprijs.

Leon Sebregts is opgeleid tot architect aan de TU Eindhoven en tot architectuurhistoricus aan de Universiteit Utrecht. Hij onderzoekt, schrijft, onderwijst en adviseert op het vlak van architectuur, architectuurhistorie, stedenbouw en erfgoed. Leon is gespecialiseerd in historisch onderzoek naar jongere bouwkunst (vanaf 1900). Wederopbouwarchitectuur, Post 65 en *new towns* hebben zijn speciale aandacht. Hij is lid van de Commissie Omgevingskwaliteit gemeente Utrecht.

Wessel Spoelder is zelfstandig fotograaf met een voorliefde voor musea en beeldende kunst, theater en architectuur. Hij fotografeert onder andere voor Gemeente Utrecht, Centraal Museum, Nijntje Museum, Universiteit Utrecht en Theaterschool Utrecht. Daarnaast werkt Wessel als communicatieadviseur bij het Cultuurfonds.

De winnaar van de Rietveldprijs 2024 is architect Maarten van Kesteren met de transformatie van schoolgebouw Nimeto. Ditzelfde project wint ook de Truus Schröderprijs 2024. Deze publicatie bevat het juryverslag, een foto-essay, een interview met de winnaars en een essay over fabrieksmatig bouwen.

De Stichting Rietveldprijs reikt tweejaarlijks een prijs uit aan een ontwerper die een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de kwaliteit van de gebouwde omgeving in de stad Utrecht. Deze keer wordt voor het eerst ook de Truus Schröderprijs voor goed opdrachtgeverschap toegekend. Een jury bestaande uit Titia Luiten (voorzitter), Patrick van der Klooster, Ianthe Mantingh, Leon Sebregts en Anne Seghers beoordeelde de Utrechtse bouwproductie van 2022-2023.

WWW.THOTH.NL

ISBN 978-90-6868-879-5



9 789068 688795 >